

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI
ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK YAZINI DERSİ

UZUN TEZİ

“ÇEVRE ve MUTLULUK”

Danışman Öğretmen: Ayşe Ümit Dönmez

Öğrencinin Adı: Doruk

Soyadı: Çetintaş

UB Numarası: D1129079

Ödevin Sözcük Sayısı: 3995

Araştırma Konusu: Zülfü Livaneli'nin Mutluluk adlı yapıtında çevrenin karakterlerin davranışları ve kişilikleri üzerindeki etkisi nedir?

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ	1
2. “MUTLULUK” ROMANINDA ÇEVRENİN KARAKTERLERİN GELİŞİMLERİ VE KİŞİLİK OLUŞUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	2
A) DOĞU'DAN BATI'YA MERYEM.....	2
B) DİNGİNLİK ARAYIŞINDA DEĞİŞEN ÇEVRE VE İRFAN.....	7
C) MASKESİZ KAHRAMAN CEMAL.....	110
D) DİNSEL AYRIMCILIĞIN İZDÜŞÜMLERİ SEHER VE ALİ RIZA.....	12
3. SONUÇ	134
4. KAYNAKÇA	155

ÖZ

Uluslararası Bakalorya programı A1 dersi kapsamında, uzun tez olarak hazırlanan bu çalışmada, Zülfü Livaneli'nin Mutluluk adlı yapıtında, çevrenin kişilerin davranışlarına ve kişilik oluşumuna etkisinin yazar tarafından nasıl işlendiğini inceledim. Çalışmanın giriş bölümünde, evre-birey-kişilik/davranış etkileşiminden bahsederek, evre etkisinin inceleneceği karakterlerin yaşamlarına değindim. İkinci bölümünde ise, değişen uzamların ve değişen uzamla beraber değişen farklı toplum yapılanmalarının roman kişilerinin üzerindeki etkisini iletişimsizlik, yabancılaşma, aidiyet sorgulaması sorunsallarıyla ilişkilendirilerek ayrıntılı inceleme ve karşılaştırma yöntemiyle inceledim. Sonuç bölümünde ise ikinci bölümdeki incelemelerden çıkarımlar yaparak; çevrenin birey üzerindeki etkisinin, figürleri bireysel sorgulamalara, bulunduğu çevreye yabancılaşmasına, bireyi farklı kişiliklere büründürdüğu sonucuna vardım.

(94 sözcük)

1.GİRİŞ

Çevre, insanın doğumundan ölümüne kadar olan süreçte, bireyin kişiliğini ve davranışlarını etkiler. Öncelikle çocukluk döneminde birey, topluluk içinde nasıl davranacağını, nasıl giyinmesi gerektiğini, ne tür davranışların toplumun kurguladığı ahlak ve görgü kurallarına aykırı olup olmadığını toplumun en küçük parçası olan aileden öğrenir. Ailesinden öğrendiklerini, karşılaştığı yeni çevrelerin kurallarıyla sentezleyerek çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlar, onun kişiliğine ve davranışlarına yansır. Büyürken karşılaşacağı her çevrede aynı sentezleri yapacak olan birey, bu sentezlerin yansımalarıyla kişiliğini ve davranışlarını belli bir çizgiye oturtmaya çalışır. Yazınsal yapıtlar ve edebiyat da bu gerçekliği işler. Çeşitli yazarlar, kişinin davranışlarında ve kişilik oluşumunda çevrenin etkisini farklı biçimdeki kurgularla yansıtır.

Zülfü Livaneli'nin Mutluluk adlı yapıtında, insanın kendini şekillendirme sürecinde önemli bir yere sahip olan çevre etkisinin roman karakterleri üzerindeki etkisi ve bunun yazar tarafından kurgulanışı incelenecektir. Çevre etkisi, roman figürlerinin insanlarla olan ilişkilerinden, bireysel sorgulamalarından, değişen çevreler içindeki tutumlarından yola çıkarak okuyucuya aktarılmıştır. Meryem'in, Doğu, İstanbul ve Profesör'ün teknesindeki değişimi; İstanbul'da yaşadığı burjuva düzenini geride bırakarak yoksul zamanlarındaki samimiyeti özleyen ve özgürlük arayışına giren İrfan Kurudal, asker kimliğini aşırı boyutta benimsemiş olan Cemal'in, çevrenin din odaklı yaptığı ayrımcılık karşısında Seher ve Ali Rıza'nın, çevre etkisiyle şekillenen, değişen kişilikleri ve davranışları incelenecektir.

2. “MUTLULUK” ROMANINDA ÇEVRENİN KARAKTERLERİN GELİŞİMLERİ VE KİŞİLİK OLUŞUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

A)DOĞU’DAN BATI’YA MERYEM

Roman odak kişisi Meryem, Doğu Anadolu’da yaşayan, dinsel kimliğiyle öne çıkan amcası tarafından tecavüze uğrayan, on yedi yaşında bir genç kızdır. Bu kurgulamada çevre, Meryem’in kişilik oluşumunda ve davranışlarında önemli bir etkidir. Bu nedenle, çevrenin karakterlerin üzerindeki etkisi yapıtta odak kadın figürü olan Meryem’in içinde bulunduğu çevrelerin üstünden giderek incelenecektir.

Meryem, Türkiye’nin Doğusu’nda törelerle, gelenek ve göreneklerle, kadına karşı olumsuz bakış açısıyla ve çağdışı uygulamalarla baskı altına alınmış kadınlardan biridir. Karakteristik olarak kendi benliği ve bunun bir sonucu olarak gelen özgür düşünme ve kendi özüne paralel olarak hareket etme yetisi kısıtlanmıştır. Doğu’da kadın, dimerli ışık gibidir kısılır kısılır ve en sonunda söndürülür. Kadının kendi fikirlerini ortaya koyarak toplumda bir birey olma yoluna girebilecekleri, saygı görerek ve kabul edilerek toplumsal hayata katılacakları, özgür çevre yoktur. Bu töreler, “kadına değer vermeyen, onu bir birey olarak görmeyen, kadına saygı duymayan, onu bir hayvanla denk tutan zihniyet” i gösterir.

Meryem, bu niteliklere sahip olan bir çevre içerisinde yetişmiştir. Karakteristik özelliklerini şekillendirdiği çevrede kadın olgusuna bakış yazar tarafından şöyle nitelenmektedir:

“Bu dünyaya kadın olarak gelmek, cezalandırılmak için yeterliydi. Kadın şeytandı, pisti, tehlikeliydi, Havva anamız gibi, adamların başını derde sokardı; karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmemek gerekirdi; çünkü onlar, insan soyunun yüz karasıydı.”(Livaneli, 18)

Bu anlayışın egemen olduğu bir çevrede yetişen Meryem’in kişiliği “dışının iğrençliği” olgusu ebiçiminde şekillenmiştir. Çevrenin etkisiyle oluşturulan ve yanlış temellere dayandırılan kişilik oluşumu, Meryem’i çekinik, silik, hakkını savunamayan bir karakter olarak yetiştirmiştir.

“Beni öyle çok izbeye kapattılar ki zaten! Ne yapsam suçtu: Yüksek sesle gülme Meryem, öyle kırım Meryem, artık büyüdün, oğlan çocuklarıyla oynama Meryem, onlarla aynı okula gidemezsin Meryem” (Livaneli,167)

Yazara göre, Doğu’ da erkek odaklı olan ve kadını arka plana atan bir toplumsal düzen hakimdir. Kadın, yok sayılırken toplumsal düzen, erkeği ve onun çıkarlarını üstün tutar. Bu şekilde kurumsallaştırılan bir

düzende, cinsiyet ayrımcılığından bahsetmek olasıdır. Meryem'in, ilkokul birinci sınıftan sonra ergenlik çağına gelen bir kızın oğlan çocuklarıyla oturmasının zina olarak görülmesinden ötürü okuldan alınması, kadının sosyal yaşamda yok sayılmasına örnektir. Toplumsal düzen, erkeğe eğitimle beraber kendini geliştirme olanağını tanıırken kıza aynı olanağı tanımaz, kadına eğitim fırsatı vermeyerek, onu kendi cahilliğine hapseder, böylece toplum çağdışı ve akıldışı olan uygulama ve düşünce sistemini, cahil olan kadına gayet kolayca kabul ettirir. Bu toplumsal düzen, kadının cahilliğini sömürerek onu kendine köle eder. Yazar bu yargısını Meryem aracılığıyla şöyle aktarır:

“ Ne zaman ki göğsünde iki tomurcuk belirip gövdesi yuvarlak hatlar edinmeye, bacaklarının arası kanlanmaya başladı, o zaman kendisinin hiçbir zaman Cemal ve Memo gibi olamayacağını kavradı. Onlar insandı, kendisi ise suçlu. Saklanması, örtünmesi, hizmet etmesi gerekiyordu; bunun başka türlü olması mümkün değildi. Dünya 'kadın' denilen pis mahluklar yüzünden felakete sürüklenmişti.” (Livaneli, 19)

Meryem'in kişiliğindeki “eziklik”, ”bastırılmışlık” ve “özgüvensizlik” olgularının oluşumunda toplumun bir birey olarak Meryem'e olan önyargısı da etkilidir. Bu önyargı, Meryem'in annesinin ölümünden sorumlu tutulması ve “uğursuz” olarak nitelendirilmesinden kaynaklanır. Bunun dışında doğarken boynuna kordon dolanmış olması Meryem'in “uğursuz” olduğu düşüncesini destekler.

Zaten yeterince soyut kavramlara, gerçekdışı olaylara ve hurafelere inanmaya eğimli olan toplum yapısı, Meryem'in uğursuz olduğu önyargısını hemen sahiplenir. Meryem, uğursuz ve tuhaf olarak nitelendirilir:

“ Zaten annesinin, gördüğü Meryem Ana rüyasından sonra korkunç acılarıyla kıvranarak ölmesi, geride bıraktığı bu iri gözlü tuhaf kızın “uğursuz” olduğu inancına yol açmıştı. Uğursuz bir kızdı bu; annesi onun yüzünden ölmüştü ve gittiği eve de uğursuzluk getirirdi. On yedi yaşına kadar bir talibi çıkmaması, evde kalmış olması da bu uğursuzluk yüzündendi. Oğlan anaları, Bu kızı gelin olarak evlerine sokmak istemiyorlardı.”(Livaneli, 62)

Çevrenin, Meryem'in davranışlarına ve kişiliğine olan etkisi roman boyunca devam eder. Uğradığı tecavüz sonrası, töre gereği aile meclisi tarafından öldürülme emri verilerek büyük şehre gönderilen Meryem, birbirini takip eden farklılaşan çevreler içerisinde değişime uğrar.

Meryem'in Doğu'da baskılanan kişilik özelliklerinin, doğudan batıya doğru gidildikçe beraberinde gelen değişimle farklılaştığını görürüz kurguda. Meryem, çevre baskısının daha az hissedildiği daha özgür ortamlarda kendini daha iyi ifade edebilecek, kendini bulmasını engelleyen kalıpları daha rahat aşabilme gücünü kendinde görecektir. Toplumda kadının da belli bir yeri olduğunu bu özgürlükçü havayı soluyarak anlayacak ve uyanmaya başlayacaktır. Bu değişen çevrenin, kadın davranışları üzerine etkisidir. İstanbul'a gitmek üzere bindiği trende gördüğü bir kadının, başka bir erkeğe kafa tutabilmesi, diğer bir kadının süslenebilmesi ve kadının erkekler yanında rahat davranabilmesi, Meryem'in gözündeki kadın algısından çok farklıdır. Meryem, bu tip kadın örneklerini gördükçe, kafasındaki izlenimlerden sıyrılmaya ve ona hayatı boyunca konulan yasakları sorgulamaya başlar.

“ Hele Seher’ in trende, anasının ve babasının yanında o yabancı erkekle çatır çatır kavga etmesi, ona öfkelenmesi müthiş bir şeydi. Onu izlerken içi heyecanla dolmuştu Meryem’ in... Oysa kendileri erkeklerin yanında konuşamaz, yemek yiyemez, tuvalete gittiğini belli edemez, hatta gebeliklerini bile saklardı...Ama kendi durumundaki ani değişme de pek fena sayılmazdı doğrusu. Hayatında ilk kez, garajda, erkeklerin ve Cemal’in yanında yemek yemişti.” (Livaneli, 202)

Meryem, Doğu'dan ayrıldığı zaman onu yavaş yavaş etrafındaki kadınları kendi normlarına göre köleleştiren, baskılayan sistemin çarklarından uzaklaşmaya başlar ve özgürleşen ortamda kendisini sınırlayan kalıpların etkisinden sıyrılarak kendi olmaya doğru yaklaşır. Meryem, özgür çevre içerisinde, ailesinin ve toplumsal normların onun adına verdiği kararların etkisinden uzaklaşmaya, toplum içinde kadını geri plana attığına inandığı cinsel organıyla barışır. Ayrıca bu değişen çevre içerisinde kimse onu uğursuz olarak yargılamaz çünkü burada köydeki geçmişine ait kimse yoktur, yeni yüzler içinde yepyeni bir Meryem olma şansı ona çevre tarafından sunulmuştur. İçine kapanmasına, kendini toplumdaki soyutlamasına neden olan sebepler önemli değildir. Bu durumun bir sonucu olarak, değişen çevreyle birlikte Meryem çaresiz kimliğinden sıyrılıp bir birey olarak kendini tanımaya, kendi arzularının farkına varmaya başlar.

Amcasının tecavüzüyle utanç duyulan, baskılanan cinsel kimliği tekrar ortaya çıkmaya başlar. Çevrenin baskıcı özelliğiyle ters orantılı olarak, Meryem cinselliğinin farkına varacak, cinselliği günah olarak görme fikrinden uzaklaşacaktır.

“Genç ve sağlıklı bedeni, o genç erkeklerin çıplak bedenlerine yakın olmak ihtiyacıyla sarsılmıştı. O güne kadar sadece uğursuz ve aptal olduğu söylenen ve dişiliğinden dolayı doğuştan günahkar ilan edilen genç kız, bu ayrı iklimdeki insanlar arasında değişmiş ve adını da tam koyamadığı baş döndürücü bahar tutkularına kapılmıştı. Artık bacalarının arasındaki ‘günah yeri’ bile o kadar korkunç gelmiyordu ona. Çünkü belli ki bu kızlar ‘o’ ndan hiç utanmıyorlardı.” (Livaneli, 346)

Yapıtın ilerleyen bölümlerinde Meryem, Profesör İrfan Kurudal ile tanışır ve Cemal İle birlikte onun teknesinde çalışmaya başlar. Çevrenin değişimi, Profesör’ün teknesi ile belirgin kılınır. Bu değişim, Meryem’in kişilik ve davranışları üzerinde etkili olacaktır.

Yıllardır baskı altında tutulan, sınırlandırılan, izbeye kapatılan Meryem, Profesör’ün teknesinde saygı görüyor, düşüncelerine değer veriliyor, fikirleri dinleniyordu. Profesör, ona ailesi tarafından elinden alınmış olan okuma yazma fırsatını geri sunuyordu. Meryem’in kadın olması ve uğursuz sıfatı bu uzamda ona bir şey kaybettirmiyordu. Çevre içindeki değişim, onu da bir birey olarak özgürleştirmeye başlamış, kendisini daha iyi ifade edebilmesine yol açmıştır. Çevre, Meryem’in dinsel görüşünü ve inanç algısını da değiştirecektir. Dine olan bağları, çevrenin etkisiyle zayıflatılmıştır.

Yazar, Meryem’in yemenisini Doğu uzamının ve aile otoritesinin onun üstünde yarattığı baskılar olarak yorumlamıştır. Yemeni, kafasının üstündeki özgür Meryem’e engel olan baskılar, sınırlandırmalardır. Yemeni, Meryem’i kendi olmaktan alıkoyan, özgür düşünme yetisini sınırlandıran toplumsal yaptırımlardır. Meryem, yemenisini bir kafes olarak görmekte, yemenisini çıkarttığı an kafesini açıp özgürlüğüne ulaşan bir kuş gibi mutlu olacağına inanmaktadır. Yemenisini çıkarttığı andan itibaren, sanki yaptırımlardan ve kalıplardan kurtulmuşluğun özgürlüğüyle, hiç tanıdık olmadığı yüzüyle karşılaşır.

Tanrının, korkutuculuğu ve cezalandırıcılığı özelliklerinin ön plana çıktığı bir tanrı dayatmasının olduğu ve din odaklı yaşam tarzının içinde büyüyen Meryem’in kendini keşfedebilmesi veya kendine o özgür ortamı yaratabilmek için Tanrıyı arkasına alabilmesi cahil ve köylü bir kadın olan Meryem için kendi hayatı adına verdiği büyük bir karardır.

“Çocukluğundan itibaren, baş örtmenin Allah’ın en önemli emirlerinden biri olduğu öğretilmişti. Demek ki şimdi Allah’ın emrine karşı gelmiş oluyordu ama içine gömüldüğü mutluluk ve

köpüren suların üstünde kayarken duyduğu huzur o kadar yoğundu ki buna pek de aldırılmıyordu.” (Livaneli,360)

Profesör’ün yatındaki uzam, Meryem’in kendini keşfedebilmesi için ona o özgür ortamı ve onun değişim sürecini kaldırabilecek esnekliği sağlamıştır. Meryem, çevrenin etkisiyle ona geri kazandırılan özgür iradesinin ona rehberlik etmesiyle içindeki asıl Meryem’i bulma sürecine girecektir. Yazar, uzam değişikliğiyle farklılaşan Meryem’i, İrfan Kurudal aracılığıyla şöyle aktarır.

“ Yemeniyi denize attığı o mutlu ve neşeli günden sonra kızın nasıl, ağır ağır yükselen bir su gibi fark ettirmeden kendini kabul ettirdiğini, nasıl vazgeçilmez bir insan haline geldiğini düşünüyordu. Denizcilikle ilgili her öğrettiğini inanılmaz bir süratle kavrayarak şaşırtmıştı Profesör’ü. Kafası Cemal’den çok daha hızlı çalışıyordu ve muhakeme gücü çok fazlaydı. Bir komut verdiği zaman daha Cemal neyin ne olduğunu anlayana kadar atılıyor ve ya iskotayı çekiyor ya bumbaya çıkıyor ya da usturmaçaları bir serçe çabukluğuyla atıveriyordu.” (Livaneli,365)

Meryem, gitgide belli kalıplara sokulmuş Meryem’den uzaklaşarak, daha konuşkan, girişken, gözlemci ve cesur bir kadın portresi çizecektir. Uzam, ona kaybettirilen hayat enerjisini geri sunmuştur. Günahkar ve uğursuz olarak nitelendirilen ve kendi canına kıyılması istenen Meryem, teknede ona verilen saygının ve değer bir sonucu olarak değişmiştir. Zıt niteliklere sahip olan iki uzam: Doğu Anadolu’daki köyü ve Profesör’ün teknesi, Meryem’in karakterinde büyük değişimler yaratmıştır. Bu değişim, Profesör’ü bile şaşırtmış, onun gözlemlerine yansımıştır. *“Bu, ilk gördüğünde hiçbir şeye benzetemediği başı bağlı, cahil köylü kızı mıydı Allah aşkına?” (Livaneli,366)* . Kendi coğrafyasından ve geleneklerinden çok farklı bir yerde olması sonucundan ötürü yeni çevre içinde değişimler yaşamış, daha özgür hareket edebilmiş, kendini daha iyi yansıtabilmiştir.

Ancak bu süreç içerisinde, Profesör’ün ve Ege’nin kıyı şehirlerindeki birinde evini kiraladıkları emekli Büyükelçi’nin onun kültüründen, yaşamından izler taşıyor olması, sürekli Meryem’in anlamadığı politik konuları konuşmaları, Meryem’i bulunduğu çevreye zaman içinde yabancılaştıracaktır. Bu yabancılaşma, Meryem’in ilk gördüğü çıkış kapısına dört elle sarılmasına neden olacaktır. Bu çıkış kapısı ise bir gün gözleme yemek için gittikleri yerin sahibi olan Doğulu ailedir. Meryem, bu gözleme evinde, Doğulu aile ile birlikteyken yetiştiği Doğu kültürüne daha yakın olacaktır çünkü burada kendi kültüründen kendi coğrafyasından izler vardır. Bu izler, ona aidiyet duygusunu derinden hissettirir,

kendisi ve Doğulu aile arasında gizli bir çekim oluşturur. Kendisine kültürel özellik, yaşayış biçimi, düşünce yapısı gibi konularda benzerlik gösterenlerin yanında güven duygusunu daha çok hisseder.

“Meryem ne kadar iyi insanlar olsa da Profesör’ün ve Büyükelçi’nin yanında tedirginlik duyuyor, bir türlü kendisi gibi olamıyor; Doğulu ailenin yanında ise kendini müthiş rahat hissediyordu. Sanki Ege kıyılarında değil de memleketindeydi, ailesinin yanındaydı. Ayrıca şefkatli ve ona zarar vermeyen bir aileydi bu.” (Livaneli,420)

Meryem, kendi kıyafetleri içindeyken ve kendi kültürüne paralel olarak yaşarken daha mutludur. *“Eski giysilerinin içinde gönlü daha rahattı.” (Livaneli,383)* Özgür çevre içerisinde, baskılardan kurtulmuş olarak, kendi ilişkileri ve kendi çevresel değerleri içinde mutluluğu yakalar.

“ Birkaç gün önce kendisini onca heyecanlandıran ve yüreğini çarptıran yeni giysilerinden de nefret ediyordu şimdi. Onları giymeye hakkı yoktu. Çünkü kendisi farklıydı. O pantolonlar, tişörtler, kemerler günahın bir parçasıydı. Yine kasabadan çıkmadan önceki kılığına bürünmek ve eski entarisine, lastik pabuçlarına kavuşmak, başına da yemenisini sıkı sıkı bağlamak istiyordu. Denize açılınca içini kaplayan cesaret ve gözü karalık tamamen gitmiş ve Meryem yeni baştan, dünyadan korkan küçük bir kız oluvermişti. Fazla ileri gittiğini hissediyor ve bundan ürkiyordu.” (Livaneli,383)

B) DİNGİNLİK ARAYIŞINDA DEĞİŞEN ÇEVRE ve İRFAN

İrfan Kurudal, kırk dört yaşında Harvard Üniversitesi mezunu bir profesördür. Yazar tarafından, farklı uzamlara dahil edilmiş olan Kurudal ve bu uzamların onun davranışları ve kişilik oluşumu üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Profesör, çocukluk ve gençlik yıllarını yoksulluk içinde geçirmiştir. Düşük gelirli bir memur olan babasının kurduğu hayatın lüksten uzak olması, zengin arkadaşlarıyla aynı konumu paylaşamamasına, onların yanında çekinik durmasına neden olduğu yazar tarafından aktarılmıştır. Bu durum onun gelecek planlarını para üzerine kurmasına ve zengin arkadaşlarının yanında hissettiği ezikliğin sebebi olarak babasını görmesine neden olmuştur. Yoksul çevre, genç İrfan’ın zengin olma idealine sıkı sıkıya sarılmasına neden olmuş, hayat hakkındaki bilgisi artmadan önce yakışıklı ve güçlü bulduğu babasından soğutmuş ve uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda, Genç İrfan’ın yoksulluğuyla barışık kalamamasına kendini

olduğu gibi kabul edememesine neden olmuştur. Bu durum onda derin izler bırakacak ve ilerki hayatında bu izlerini kapatabilmek için lüks içinde yaşama arzusu ön plana çıkacaktır.

“Çocukluğunda zengin çocukların pırıl pırıl pabuçları öylesine gözünü alırdı ki pençe yapılmaktan altı kalınlaşmış ve topuklarını dürten çivilerin çıktığı eski pabuçlarını sıranın altına saklamak için akla kararı seçerdi. Belki de bu yüzden, para kazandığı zaman dolabını bir sürü pabuçla doldurmuştu. Beğenmediği pahalı olan pabuçları, beğendiği ucuz pabuca tercih ederdi(...)Arkadaşlarının zengin işadamları babalarının görkemi yanında kendi babasını, buruşuk demiryolu üniforması içinde yorgun, perişan ve yenik gördüğü günlerde içine büyük bir öfke doluyor ve o babayı kendisinin seçmediğini, böyle aciz bir babayı istemediğini tekrarlayıp duruyordu kendi kendine. Hayatta bir tek amacı olmalıydı; o da babasına benzememektir.”
(Livaneli, 125/126)

İrfan'ın beklentilerini karşılayamayan uzamın onun üstünde yarattığı hoşnutsuzluk, yoksulluğa duyduğu öfke, babasını seçememiş olmak, İrfan'ı bir an evvel bağlarını koparıp oradan uzaklaşma isteğine ve reddedişe götürür. Genç İrfan, kendine şimdikinden bambaşka bir hayat kurma ideali ile donatılmıştır; çünkü ailesi ve sürmekte olduğu yaşam tarzı onda esenliksiz duygular yaratmaktadır. Gelecekteki İrfan, geçmişinden sıyrılabilmiş ve kendine yeni bir kulvar çizebilmiş olmalıdır.

“Parasız yatılı sınavını kazandım. İstanbul'a gidiyorum.”

Pasaport İskeleyi'nde bira içerken böyle demişti Hidayet'e . O da kendisine bin dereden su getirmiş ve liseyi parasız yatılı okuduktan sonra ne olacağını sormuştu.

“Tabii ki üniversite”

“Sonra?”

“Bir iş, bir hayat, bir kadın, para!”

Bunun üzerine Hidayet, “ Sen aynen baban gibi olmaya çalışıyorsun,” diyerek onu can evinden vurmuştu. Çünkü hayatta en son olmak isteyeceği şey o kahverengi üniforması içinde gittikçe küçülen, avurtları çökük, ciğerlerini çürütür gibi sigara içen ezik, itilip kakılan adamdı. “Hayır,” demişti. “Tam tersi. Ben para, ün ve güç kazanmak için okumak istiyorum.””
(Livaneli, 156)

Yapıtın ilerleyen kısımlarında, İrfan burslu olarak okumak için gittiği Boston'da armatör kızı olan Aysel ile tanışır. Lüks ve zenginlik içinde bir hayat sürdüren Aysel ile beraber Profesör de zengin çevre içerisinde yerini alır. Aysel'in zengin bir kadın olması , İrfan'ın kurduğu hayalleri tamamlar. Aysel sayesinde sınıf atlamış olacak, toplum içinde yerini alacaktır böylece yoksul olmanın verdiği eziklikten sıyrılabilecektir. Profesör, yıllar içinde ideallerine ulaşacak ve bununla birlikte çevresi de değişecektir. Bu değişim, farklı bir çevre ve yaşam algısını da beraberinde getirecek. Kendini yapmacık ilişkilerin, alışık olmadığı ortamların içinde bulacaktır. Yaşadığı zengin hayat sahtelikler üzerine kuruludur. Karısı estetikli burnuyla sahtedir, karısıyla olan ilişkileri sahtedir çünkü karısı onu sürekli aldatmaktadır, yazdığı makale başkalarının fikirlerinin çalınmasıyla oluşturulmuştur, o da sahtedir. Çıktığı televizyon programı, kendisine saygı duyulduğu için değil kayınbiraderinin torpili sayesinde. Zengin çevre içinde kurduğu ilişkiler monotonlaşmış kasıntı sohbetlerle doludur. Profesör'ün hayatı değişen uzamla birlikte, gitgide gerçekliklerden uzaklaşmaya, sahteleşmeye başlamıştır.

“Kendisinin ne sahtekarlığı kalmıştı, ne ondan bundan aşırıldığı fikirlerle makale yayımlaması, ne zengin karı parasıyla yaşaması, ne reklam şirketi sahibi kayınbirader sayesinde beleşten para kazanması.[...] Ne var ki son aylarda bu ortam onu boğuyor, o lokanta senin bu lokanta benim dolaşmalar canına tak dedirtiyor, İstanbul tarzı denilen, o sözümona elit ama aslında canavarlık abidesi haline gelmiş olan yaşam biçiminden boğulacak kadar sıkılıyor ve kendini de diğerleri gibi değersiz hissediyordu.”(Livaneli, 244)

Bulunduğu çevrenin yapmacıklığı ve yozlaşmışlığıyla İrfan'ı bireysel sorgulamalar içine atar yazar. Kendisinin de bu yapmacık çevrenin bir parçası olduğunu fark etmeye başlaması, İrfan için bir dönüm noktası olmuştur. İrfan içinde bulunduğu çevrenin kendisini gerçek İrfan'dan soyutladığının, onu kendisine yabancılaştırdığının farkına varır. Bu farkındalık, onun yalnız kalmasına ve toplum içinden soyutlanmasına neden olur. Profesör bu sorgulama sürecinde kendisini Endymion'a¹ benzetir ve kendi kaderini seçmek bağlamında Endymion'a gönderme yapar. Profesör de Endymion gibi kendi kaderini bilmekten korkar, bu monoton hayatında diğer günün nasıl olacağını tahmin etmesi Profesör için zordur. Endymion'un sonsuza kadar uyumayı tercih ettiği gibi Profesör de tekne kiralayıp kendini düpedüz geçen hayatından soyutlar ve kendisiyle başbaşa kalacağı yarımın ona ne getireceğini tahmin edemediği bir hayata sürükler kendini.

¹ Endymion, yunan mitolojisinde bir çobandır ve ay tanrıçasına aşık olur. Tanrılar bu yüzden onu kendi kaderine yine kendi karar vermesi cezasıyla cezalandırırlar. Bu ceza ona çok ağır gelir ve sonsuza kadar genç olarak uyumayı tercih eder.

“ Çünkü biliyordu ki ömrünün sonuna kadar aynı evde oturacak, aynı koltukta televizyon izleyecek, aynı lokantalarda yemek yiyecek, aynı kişileri görecek, aynı sözleri söyleyecek ve sonunda bir gün çılgın bir ambulansla her gün geçtiği sokaklardan geçerek hep gittiği hastaneye götürülüp orada ölecekti; ya da hastaneye gitmeye fırsat kalmadan, o Dunlopillo yatak ya da Ligne Roset koltuklardan birine yığılıp kalacaktı. Dolayısıyla evine onca severek aldığı yatak ve mobilya birer konfor ve zevk aracı olmaktan çıkıp, geçici bir tabuta dönüşüyordu. Aysel’le bir sorunu yoktu, hatta onu seviyordu da; ama kaderini görmeye dayanamıyordu.” (Livaneli, 38)

Profesör, Meryem gibi kendi yapısından ve kültüründen sıyrılmaz. Profesör, olduğundan daha farklı görünmeye çalışmış, insanlara sahte izlenimler vermek için kendini farklı kalıplara sokmuş, kendini mutlu etmeyecek yaşam tarzlarında kendini mutlu sanmıştır. Ama kendini, değişen çevreye göre yeniden şekillendirmesi onu mutsuz etmiştir. Sonradan kendini mutsuz sandığı yoksul gençlik yıllarında, aslında şimdikinden daha mutlu olduğunun farkına varır. Çünkü insanlarla olan ilişkileri, daha samimi, gerçek ve içtendir. Onun için gerçeklik, ne kadar samimi olduğuyla doğru orantılıdır. Sonunda yenilmenin ve teslim olmanın mutluluğunu yaşar. Çevrenin onu ve hayatını şekillendirmesine göre yaşamayı bırakıp; kendi yolunu kendi varoluşuna ve kültürüne göre çizmeye karar verir. Profesör’ü profesör yapan geçmişinden kaçmayı bırakıp, geçmişi ve geleceği ile barışık bir dünya kurmak ister kendine. Profesör, çevrenin onda yarattığı varoluş sorgulamalarından, kim olduğu sorusuna aradığı cevapları bulma çabasından sıyrılıp kendini özgürlüğün verdiği mutluluğa teslim eder.

“Bir kez daha, “Yenildim,” diye düşündü. İşin tuhafı bu düşünce bir kez daha içine mutluluk verdi. Yenilginin ve teslim olmanın mutluluğunun hiçbir şeye benzemediğini düşündü. Artık ihtirasla kıvrınmalar, korkular ve zehirli sorular dönemi bitmişti. Yıllardır kuşatma altında olan kalesini, daha güçlü olan orduya teslim eden bir komutanın huzuru kaplıyordu içini. Sorular çok ve çeşitliydi: Türk mü Egeli mi, Akdenizli mi, Amerikalı mı, Ortadoğulu mu, Müslüman mı ateist mi, [...] gibi yüzlerce ve hepsi de, “Kimim ben?” gibi cevap verilmesi imkansız bir soruda toplanması mümkün olan kavramlarla uğraşmaktansa teslim olmak ve yenilgiyi kabul etmenin dinginliğini yaşamak çok daha iyiydi.”(Livaneli,442)

C) MASKESİZ KAHRAMAN CEMAL

Çevrenin karakterlerin kişilik oluşumuna ve davranışlarına olan etkisinin gözlemlendiği karakterlerden bir diğeri ise Cemal'dir. Çevrenin, Cemal'in kişilik oluşumuna ve davranışlarına olan etkileri, iki ayrı çevre içersinde değerlendirilebilir. Bunlar, Cemal'in askerdeyken içinde bulunduğu çevre ve askerliğini yaptıktan sonra içine karıştığı sivil çevredir.

Askeri çevre içersinde Cemal, üstündeki askeri donanımla ve yanındaki silah arkadaşlarının varlığıyla kendisini dokunulmaz hissetmektedir. Bu dokunulmazlık duygusu, onda ilerki hayatında da devam edecek olan bir özgüven yaratmıştır. Bu özgüven sayesinde her zaman başı dik duracak, çevresinde bir kahraman gibi anılmak isteyecektir. Öte yandan, dağda savaştıkları insanların gözlerinin içine bakarak onları öldürmek, dağın tepesindeki buz gibi koğuştta her gün ölümü beklemek, yarın sağ çıkıp çıkamayacağını bilmeden uyumak, her gün paramparça olmuş silah arkadaşlarının cesetlerini görmek, savaşmayı daha da dayanılmaz kılan elverişsiz iklim, Cemal'in karakteri üzerinde değişimler yaratmıştır. Eskiden duygusal bir karaktere sahip olan Cemal, giderek hissizleşmiş, katılaşmıştır. Çevrenin ona sunduğu katı yaşam tarzı içinde duygularını kaybetmiştir.

“Eskiden olsa, Cemal böyle şeylere müthiş üzülür, en azından evini yitiren insanların acılarını paylaşmayı, onları biraz teselli etmeyi düşünürdü ama askerlikte geçen uzun aylar boyunca öyle çok acı görmüştü ki kılı kıpırdamıyordu artık. Köy yakmalar ise gördüğü diğer olaylar yanında çocuk oyuncağı gibi kalıyordu.” (Livaneli,87)

Yapıtın ilerleyen bölümlerinde Cemal, askerlikten terhis olur ve sivil hayata dahil olur. Sivil hayata katıldığında, geçirdiği zor askerlik döneminden sonra normal insan ilişkilerine geri dönmesi çok zordur. Kendini, askerlikten başka hiçbir kalıbın içine sokamamaktadır. Sivil hayatta kendini çıplak hissetmektedir, ve gördüğü, geçirdiği onca olaydan sonra sivil hayattaki olaylar ona çok basit gelir. Sivil çevrenin içinde, gitgide kaybolur. Çünkü, o varoluşunu asker olarak tamamlamıştır. Askerde, gördüğü saygıyı ve sahiplenilme duygusunu sivil hayat içersinde bulamayacaktır. Askerde, bir kahraman gibi anılırken, sivil hayatta sıradan bir insandır. Değişen çevreyle birlikte bu durum, onu sıradan bir bireye dönüştürür.

Bu dönüşüm içerisinde, Cemal de ortaya çıkan öfke, yalnızlık ve kendini belli etme isteği, sivil çevrenin onu yok saymasına verilen bir tepki niteliğindedir.

“ Doğu ’daki yavaşmalardan, marabalardan, hizmetkarlardan bile daha aşağılık bir mahluk gibi görüyorlardı onu. Oysa onların, bu ülkede rahatça yaşamalarını sağlayan, Cemal ve arkadaşlarının kahramanlığıydı.” (Livaneli, 408)

D) DİNSEL AYRIMCILIĞIN İZDÜŞÜMLERİ SEHER VE ALİ RIZA

Yapıtta çevrenin karakterler üzerindeki etkilerinin incelenebileceği diğer karakterler ise Seher ve Ali Rıza’dır. Din temelli düşünce yapısında olan toplumlarda, insanlar daha çok dinsel kimlikleriyle değerlendirilir ve yargılanır. Seher ve Ali Rıza, Alevidir. Bu farklılık ve azınlık olma durumu, Seher ve Ali Rıza’yı toplumun dışına iter, onları yalnızlaştırır. Bu dışlanmayı doğuran diğer sebepler ise, Ali Rıza’nın toplumun genel kalıplarından sıyrılabilmiş bir düşünce yapısını benimsemiş olması, Seher’in ise toplumdan ‘farklı’ bir kardeşe sahip olması ve bunun yanında kadın olmasıdır.

Çevre kendi kurallarına uymayan bireyleri, oyun dışı bırakmış ve onları toplumdan dışlamıştır. Çevrenin kişi üzerine uyguladığı bu baskı şöyle dile getirilir:

“Alevi köylerinde cami bulunmadığı ve kadınlar kapanmadığı için ülkenin diğer Müslümanları, onları Müslüman saymıyor ve gavurdan bile beter diyorlardı. Onlara göre içki içmek ve müzikle dua etmek ise hiç kabul edilebilir bir şey değildi. Kendisini de okuldaki arkadaşları, ramazanda oruç tutmadığı için çok ağlatmışlardı. Aleviliğinden dolayı sürekli hakaret görmekten bıkmıştı artık. Hem kadın hem Alevi hem yoksul; olmaz olsun böyle kader. Hepsi birden çok fazlaydı. Üstüne üstlük bir de ‘terörist’ kardeşi. Türkiye’de bütün kapılar yüzüne kapanacak demektir bu. Ne iyi bir iş bulabilir ne de Aleviler dışında biriyle evlilik yapabiliirdi.” (Livaneli, 212)

Yazara göre, her gün birazcık daha köleleşen ve birazcık daha kendi benliğinden uzaklaşan, toplumun genel değerleriyle aynılaştırılıp sürü haline getirilen insanlar dünyasında, Ali’nin tepkisi verilir. Hatta Ali’nin dışlanmışlığına, önyargılara olan tepkisi onu daha çok toplumun dışına itecek, toplumu uyandırmak adına yaptığı eylemler ‘terörizm’ olarak değerlendirilecektir.

Medya etkisiyle uyutulan ve aptallaştırılan insanlar duyarsızlaşmış, sürü içinde kalarak kendilerini güvende hissetmişlerdir. Sürü dışına çıkanın avlandığı gibi Ali de avlanacaktır.

Yazara göre, toplumun genel değerler sisteminin dışına çıkanlar, yalnızlaştırılıp toplum içinde eriyorlardır. Aynen, Ali'nin koyunları uyandırmak adına girdiği ölüm orucundan sonra en az felç kalacak olması gibi...

“Gazeteleri, televizyonları görmüyor musun? Baş sayfalar mankenlerin çıplak memeleriyle, travesti şarkıcılarla, su kayağı yapan fahişelerin arsız gülüşleriyle dolu. Senin halkım dediğin şey artık tek tek insanlardan değil, bir sürüden, köleleştirilmiş bir sürüden oluşuyor (...) Kardeşi ve arkadaşları yankı uyandırmak için kendilerini öldürüyorlardı ama ne yazık ki kimsenin haberi olmuyordu bundan.” (Livaneli, 210)

Sonuçta, çevre baskıcı özelliğiyle bireyleri belli bir pota içinde tutmaya, karakterlerin, farklı özelliklerini yok etmeye çalışarak, kendi yarattığı tek tip insan modeline uydurmaya çalışmıştır. Pota içinde tuttuğu bireyleri ise kendi yarattığı insan modeline uydurduğu için karakterlerin kişisel özellikleri üzerindeki belirleyici etkisi öne çıkmıştır.

3. SONUC

Zülfü Livaneli'nin, Mutluluk adlı yapıtında, çevrenin kişilerin davranışlarına ve kişilik oluşumuna etkisi Meryem, İrfan Kurudal, Seher, Ali Rıza ve Cemal üzerinde incelenmiştir.

Meryem, Doğu Anadolu'da iken ailesinin onun üstünde kurduğu baskı ve toplumun onu namusu kirlendiği gerekçesiyle yargılamasından ötürü törelerin, baskıcı çevrenin ve dışlanmanın paralelinde yalnızlaşırken, doğu'dan batıya olan yolculukta farklı karakterlerle, farklı yaşam tarzlarıyla, farklı dünya görüşleriyle karşılaşır ve yeni sentezler oluşturur. Bazen bu karşılaştığı farklı dünyalar, onda yabancılaşma duygusunu yaratsa da, bu farklılık içinde kendini bulur ve kendi dünyasını yaratarak mutlu olur.

İrfan ise burjuva hayatının yapmacıklığından ve yozlaşmışlığından sıkılarak, baba evindeyken yaşadığı, gençken yakındığı yoksul yaşamın içtenliğine özlem duyar. Bu özlem, yaşadığı burjuva hayatını reddederek denize açılmaya, bireysel sorgulamalar içine girmesine ve mutluluk arayışına neden olur.

Cemal ise komandoluk yaptığı dağlardan inip, sivil hayata karıştığı zaman kendini silahsız ve üniformasız olarak çıplak hissetmiştir. Sivil hayatın basitliğine ve rahatlığına ayak uyduramayan Cemal, bu çevreye yabancılaşmıştır. Sivilken, maskesini çıkarmış bir süperkahramandır. Maskesi yokken yani silahsız ve üniformasızken, dağlarda gördüğü saygıyı göremez ve kimse onun yaptığı kahramanlıkları bilmez, onu sıradan bir insan sanarlar. O ise maskesi yokken varoluşunu tamamlayamaz, sıradanlaşır ve yabancılaşır.

Seher ve Ali Rıza ise din odaklı ayrımcılığın hedefleri olmuşlar, dinlerinden ötürü buldukları toplumdan dışlanmışlardır. Ali Rıza ise ideolojisi uğruna verdiği mücadele yüzünden, toplumun farklı olana karşı olan yaptırımlarından ötürü çemberin dışına itilmiştir.

Farklı çevrelerden gelen bu karakterlerin üzerindeki çevre etkisi, aidiyet sorgulaması, çevrelerine ait olamamaları ve iç çatışmaları, iletişimsizlik, yabancılaşma sorunsalları çevresinde verilmiştir.

4. KAYNAKÇA

Livaneli, Zülfü. Mutluluk. Cep boyu 1. bsm. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.